

մ'ըսեւ. միայն «սակաւք ի նորանէ զմիտ հաճեալով», այսինքն՝ արգաւորացնելով Յազկերտին զշուռք, խորհուրդ կու տան համբերել. «Թուգարմ մարդկանց անդրէն զքրիստոնէութիւն եւ զարջ զապատման անցես ի հաւանութիւն», Յազկերտ կը հաճի, աղաւթ կը հաշուէ քրիստոնէութիւնը. նոյն իսկ սրացեալներուն համար «հրամայէ թաղաւոր»՝ իջնալէ իւրաքանչիւր իւրեանց իւրեանց, «նախարարք աւելի կը պատուուն արքանիկութիւն, դահերը նորէն կը շնորհուն եւ զարգած առնինքներ կը ստանան, քանտարկեալներ աղաւթ կ'արձակուին. այս ամէնը՝ զբեր եւ յուշաներ յերկրին հայոց եւ ի բազում յայլ աշխարհ», Յազկերտ՝ երբ մէկ կողմէ այսպէս ընդհանուր ներածի՝ կը շնորհէ քրիստոնէայ հպատակ ազգերու, միւս կողմէ հասկանալով՝ թէ Մարկիանոս պիտի չօգնէ հայոց՝ «դարձեալ անգրէն ի նոյն յառաջին կարծիս միջոցութեան չըլեցաւ»:

Իսկ չափ արդէն չեն ուզեր հաւատալ Յազկերտի երկդիմի բարբերներուն. «Երկիցս եւ երկցս», փորձած էին զայն. ինչպէս կընդունի հաւատալ՝ քանի որ Պարկիստանի եկեղեցիներու մասին սեւէ «բարեգործութիւն, իսկ չէին տեսած: Հայրք գործեալ կ'երանայ հաստատուն մնալ իրենց գիմաղարութեան մէջ:

Յազկերտ անձնորոշած իւր բովանդակ ձեռնարկներուն մէջ՝ նոր յարձակումի հրաման կու տայ Միհրանիտին: Պատմագիրն այս Մոգզպատաշարագրութիւն նկարագրելը բացատրելու համար իւր ամէնէն զօրեղ բացատրութիւններն ու դարձուածները կը գործածէ ամէն անգամ երբ կը ստիպուի անոր անունը կամ գործերը յիշատակել: Միհրանիտին, որուն «ը միայն մեծամեծ եւ փոքրեւ, այլեւ ինքն թաղաւորի հրամանի նորա անուայր, կու գայ ի փայտակարան եւ կը սկսի իւր պատրաստութիւններուն:

ՅՈՒՐԱԿ ԶԵՆՈՒԳՐԱՅ ԹԱՆԻՐԻԶԻ

Բ.

Յոսեփի ձեռագրաց Մուսնիորդարանին թիարիզի:

1.

ՎԱՐՔ ՀԱՐԱՆՑ

ՌՃԲ = 1653:

ԹՈՒՂԹԹ 489: — ՄԾԾՈՒՌԹԻՆ՝ 24×19×8 սմ.: — ԳՐՈՒՌԹԻՆ զանազան տեսակ, երկսիւն՝ իւրացանչիւր 27, 18, 19×6 սմ.: — ԳՆՐ՝ զանազան մեծութեամբ բոլորգիւր. թմայթ՝ սեւ, սկզբնատողները, սկզբնատողներն ու զլուխները կարմիր, վարդագոյն, կանաչ եւ մանուշակագոյն. տող 27-35: — ՆՆԻԹ՝ թուղթ: — ՎԱՅՐ՝ կաշեպատ փայտ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ՝ գոնացուր: — ԴԱՅԱՐԿ ԹՈՒՂԹԻՆ՝ էջ 7ա-բ եւ 80բ. միանկեր յետոյ զգուած: — ԼՈՒՍԱՆԳԱՅԱՐԿ՝, զարդագիր եւ չկայ. քայց ասոց տեղը բաց թողուած է յետոյ նկարելու համար. այսպէսով շատ տեղեր սկզբնատողները կը պակսին: — ԳՐԻԶ՝ անուղղ չէ յիշուած. տեղ ծննդակ գաւառի հոռոթ գիւղը. ստացող Վարդան քահանայ կամ արեւդայ. թուական 1653:

Զեռագիրս կը պարունակէ. 1. Մեկնութիւն տեղունական աղբիւրն զոր աղբիւնն Ժողովուրդքն. էջ 1ա-բ, 2. Երեց, եպիսկոպոս անուանց, քահանայապետի գիտանելու վկայ եւ, ի լամբերտացւոյ սկիզբը եւ վերջը կիսատ. էջ 2ա-4ա. 3. Բնախօսութիւն թնութեան յապագս զօրութեան աղբիւրն. Արարիչն ան. զեղանակ արարածոյ. էջ 4ա-5ա (կիսատ). 4. Վարք հարանց. սկիզբը ցանկ. էջ 8ա-461բ. 5. Վրկաւոր յիշատակարան, էջ 462ա. 6. Աշխարհացոյց կարգաւ. նախ քան զամ. ինքնագրացոյց կոչեալքս. էջ 462բ-471ա. 7. Հարցումն Արմանայ եւ պատասխանի եղանակ Վարդապետի (օտար գրէէ). էջ 471բ-475ա. 8. Խրատ Ժամակարգութեան աղաթից. էջ 475ա-488ա (օտար գրէէ եւ կիսատ). 9. Ձեռն Նշանէ իգական անուան գեղեցեցիս կոչել (Օտարագիր). էջ 488բ-489բ:

ԾԻՆԱՍԱԿԱՆԻԹԻՆԻՑ. էջ 4ա (օտար գրէէ). գրեցաւ... ամենամեծ... արեւդի (երկու բառ քեռուած): էջ 5բ. «Իսկ ի թուին հայոց. ա. Ծ. ի. աղբի անայ. Ծ. ի. նո իրեակին ի գուան սուր կարգեպետին. օրհնութիւն: Դիմէ աւուր իմ. ծննդեան. թիւ. ա. Ծ. ի. Ծ. Բ. 2. «Ես շատեպետն ինչուս Զայն: շնորհք թափան ամենին. 3. «Ես շատութիւն մեռաւնէն անք անքան զերեց թիւ աճէ... լէ Ա օրն որ (պատած եւ քերած):

Էջ 6ա. Թիւ աճէ ին եւ նախնանցի յաւորածին որդի յարգութիւնը գրեցի որ այսմ ամիս եկի եւ ուխտաւ. մայիսի ամսուն գ օրն որ մեր վախ նամանտ գղէս նախապէք եր քցած այս լափքս բաւ է իմացուցաց. Թիւք 1188ին:

Էջ 6բ. Ես նախնանցի աղամալի որդի աղէքս անդրս գրեցի որ յառմ ամիս եկի եւ ուխտա օր ծննդեան քրիստոսի թիւ աճէէ գիտանելով ին ուխտն եր շատեպետն նախապէս: Վնին:

Էջ 6բ. Ես եւ աղուխաց եր թամայի առաքելն նորին առաքելարք թովան անայնամ վերջի շաթիւր բուգանց գրեցի ամիս թովոր մարտաւս խանին օրդու. արու փախին խոյ այս է:

Վսլ բուրբ օտար գրէէ:

Էջ 8ա. Վաճենա հգիւր եւ նո ծառ ամեն գգեա ձեռց մոյց ուղղի արաւ:

Էջ 55բ. Գն նո աղբմա ստացողն եր հարանց վարդըս վարան քահանային. եւ ծննդեան. եւ նմ յարեան մերձաւորն. եւ մահապարտ մեղք տատանելով անարուեստ փեռնէ գեղեցի կարգացողացն եւ լուրջաց. եւ որք զամեն ասն առ հանդի Վնին:

Էջ 85ա. Որոյ աղբիւրք եր երկսիւնի ընտրալ հարանց քն նո մեր ողբման օտարացի եր հարանց վարդըս. ալ վարդան արեւայլին եւ նմ յարեան մերձաւորացն այլոցն ամենեցուն: Վնին:

Էջ 162ա. (օտար գրէէ՝ օտարագիր) նո քանն գիս մեղաւոր ի մեղաց:

Էջ 244բ. Ստացող հարանց վարդան զարդակուն արեւայլին եւ զննոյն իւր մարտան, նուրումն. եղբարցն մանուկին. իւր որդեան առաքելին հայրակն. դատարցն մարթին, մարգարտին. կողակցն մարմնոյն. հանգուցեալ եղբորն առաքելին. քեռն իմոյ մարթին թիւրանգին. ու զայսք քցն եւ երամբ օրկազց. յիշեա-

իկե ի մարգափայլ յաղօծմ ձեր զարմ վարդանն Հանգերձ
ծնողքն իւրովք եւ ազգատոհմքն: յեկեղեք ի քն
էլ 426 ք. . . . զթաչ աչ մնջղ զաւածեալ Հո-
գիս ի մարգափայլ յաղօծմ ձեր, յեկեղ աղաւմ եւ
զննօղն իմ:

էլ 440 ք. (նոր գրչով) այս թիվին ունից եկաւ
սկսման աղբարն նախիկնաւ եւ աչ մարդիւն զրեցի:
Գլխոս ք յիշտութիւնս, էլ 462 ա. Փառք ամե-
նամ երբորդուն ինն երեք անձնեան տրուեմն չոր եւ
որոշք եւ հաղցն քիչ Ամեն Որ եւ կարողութիւն չլա-
տան վերջացեալ անարհեստ փշտուն զգրչիս, յաւարտ
եղեւ յայտմ ամի ի հայկազան Հայոց սեռի թվաբերու-
թեւս ա. Ծ. եւ ք. ասի. զրեցաւ ծագուեալ զանազան
առաքինութիւն զարգարեալ որ կոչի Հարմից վարք: Արդ
փափաղօղ եղեւ օգնչա՛ն անգին մարգարտիս, զանձաւ
արեւելոյն զոր վարդանն ի հալալ ընկից իւրեղ: յեւ-
տակ իւրն եւ. ծնողացն չորն մուգտին, մօրն նուրաւ-
մին, եղբորն մանուկին, եւ արգոյն առաքելին հայկա-
զին, զլատարն մարմինն մարգարտիս, կողակից մա-
րիտիսին, քերցն մարմին, թրեմանգին, Հանգուցեալ
եղբորն առաքելին, կողակից իւրեղին, չորեղբայր եղինին,
զանկին, եւ իւրց դստերացն, եւ արգոյն, զարամանին,
ղաճգորդին, առաքելն, նձառուրին, մկրտչին, չերուսին,
բարեբերին, միւս զարամանին, նձառուրին, դստերին,
խաթնութիւն, թամամին, օսլեմանին, որդոցն, հային, խա-
շտուսին, յովանիսն, նաւառարին, ծամբին չինարին,
ապալիսարող խանուս, խալիկարին, մարկին ընտանեացս,
զաղ աղբարին, Հանիկ խաթնաւ փայնն, մարգարացն,
յովանիսն, մելիքն, մօրցուր, խաթնութիւն մանուկին,
որդոցն մկրտին, յեղին, փեսայ մարգարին, օրիս արգա-
նուս, փեսայ սարգոյն, օրդոցն մարտիրոսին, նաղարին,
դստերն զիվիտն, եղեմանութիւն, խաթնութիւն, եւ նմ
արեան մերձաւորացն: Աղաչմ զմէջ ով երջարք յոր-
ծամ ընթեւունք կամ օրեմակէք լի բերանով նձ
օտմար ասացէք աչ վարդանն եւ իւր ծնողացն: Արդ
եւ երկիրն նորայնիկեցի եւեւեւադարձ եւ զաղբարն, ձե-
ւամբ իմով մեղամանիք, առաւնորգաւք նք հաղցոյն
յաւարտ Հասի յայտմ տառի, ի երկիրն երշնիակ ասի,
ի գեօղն անուանեալ շուօթ կոչի, ի հպուլթն ան փի-
լիպօտի, ի փնման նք կրօն, եւ մարդս առաւնորգուն
քալլ եւ արի հպի ան յետոյի վրչպի, ի գուռն նք
նձաննիկն ընդ հովանեաւ նք լուսաւորչին, զրեցաւ, նք
Հարմից վարքն ի լաւ եւ յիշտութիւն օրեմակն եւ եւ ան-
գիտանաւ ասիս զփափաղօղ յայտ արդիս, առաւն սկսայ,
թ. սեւորն ի վեր, միշուս, ի եւ ք. եւ զվերջոյն թ
սեւորն միշուս ցիւրն, անմարդար լիւրսք խաչարութն
գրչոյն զի կար այս էր:

2.

ՄԱՅՐ ՄԱՇՏՈՑ

?

ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄ 318: — ՄԾԾՈՒԹԻՐԻՆՆՆ 24×19,5×6 սմ.:
— ԳՐՈՒԹԻՐԻՆՆՆ մարտի, Յրկիւս, իւրաքանչիւր 16,5×
5,3 սմ.: — ԳԻՐ՝ բոլորգիծ, թանաք սեւ, սկզբնատաներ
եւ կարմիր, երեսն վարդազոյն, շուռ 22: — ՆԻՒԹ՝
թուղթ: — ՆԱՅՐ՝ կաշեպատ փայտ: — ՀՄՆԳՄՄԵՆՄ
մարտի, վերջն յիշտութիւնի մէկ թերթը պակաս է:
— ԴԱՅԱՐ՝ ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄ էլ 108 ք: — ՀՈՒՄԱՆԾԱՅԱՐԻՐԻՐՆ
ու զարդագիւրծը խիտ քիչ նւ. էլ 3 ա մկ ծակատ-
կանաւ ու ղեղին զոյնըրով: — ԳՐԻՐ՝ ՄԻՐԻԹՈՒՄ, թուա-
կան եւն անմանօթ կիսատ յիշտակարանի պատմաբան:

2. Եւսագիւրծ է Մայր Մաշտոց, կը պարունակէ
էլ 1 ա — ք Եանկ, էլ 2 ա Թովհանու Մանգակու-
նեցոյ Աստղապ ժողովեալ անպիղծ քահանայ-
ապետին, էլ 3 ա կը գրուի Հինմարկէք եկեղեցոյ,
որմէ յետոյ կու գան միւս կանոնները:

ԵԹԵՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆՔ: Էլ 2 ա Զանարթան
Միթիթար գրչը Հանգերձ ծնողք եւ հարազատք յի-
շու ի աչ աղմ:

էլ 2 ք. Եւ առաքեալ սորոմն առ քերամ
(երեք տալ, երեք անգամ, իբր գրչափորն):
էլ 16 ա. Զմեղաւոր ծրող յիշեալ ով փառա-
ւորեալ հրդ:

էլ 17 ա. Երեւա զմեղք ծրող ով սուրբ Հրա-
շաղարդէն հայրդ:

էլ 18 ա. Երեւա զգրգմամբ գրիչ ով սուրբ
փառահեղ հայրդ:

էլ 19 ա. Երեւա զմեղաւոր գրիչ ով շքեղա-
գորք հայրդ:

էլ 20 ա. Երեւա զեղեղալ գրիչ ով պանծալի
հայրապետ:

էլ 21 ա. Երեւա զմեղք լի գիշ ով պանծալի
եւ փառաւորէն հրդ:

էլ 22 ա. Երեւա զգրգմամբ գր՝ ով սուրբ եւ
նազելի հայրդ:

էլ 73 ք. (լուսանցքի վրայ օտար գրչէ) Եւ արցաւ
երմին զպոյ գիւտ գրիչն թ վին հաղար ք՝ Կ՝ Խ՝ Է ք՝
ին (= ՈՒՄԻԻԲ = 1793) հոտանքերի ԿԿ ին երեւ. ա՞ք
թիտան շատեփանու նախադէպին Ամեն:

էլ 91 ա. Երեւա զմեղաւոր գիտող ով պատուա-
կան հրդ, (նման «յիշեալներ կան նաեւ վերի քմով՝
էլ 92 ա, 93 ա, 94 ա, 94 ք—95 ա, 96 ա, 99 ա եւ 100 ա):

էլ 171 ք (օտար գրչէ լուսանցքի վրայ) (Թ) վին
աւմիւն:

Գլխոս ք յիշտութիւնս, էլ 318 ք. Փառք ամե-
նածանկի եւ մրտանակն նք երբորդուն ինն յմ
որոցն եւ յմ՝ արարածոց, յիմանալեաց եւ ի քա-
լնաց, ի հրեշտակաց եւ ի մարգկանն, այժմ եւ անը-
բաւ, յաւիտանաւ յառից ամեն: Որ եւ կարողութիւն
մեղապարտ միթիթար գրչին հասանել ի յաւարտ սոյնն:
Հանգի ողջ մեծութն ընկեց ընձանս, ոչ ինչ աշխա-
տութիւն զմտաւ անին, յայլմ յայլ անցանել զաւառս,
հեռանայ ուղղաւորութիւն, ուղ զի զլաշ անցնոյցանել
մարմնացին: Դա եւ ընդ Համատարած ծափուն ծիսա-
նայ նաւարկեալք՝ ողբ բարեացոյթն արեցն իւննացեալ
կոչակման, զաշտանան, անընդապաղատ խորցն թա-
ցեալ կուտիցն մեւ առ մեւ ալեւացն, ա՛հ պակասցիլ
անտաղան արկանելով: Իսկ արեացեալն օտարիցն ի
խիտ խառնութիւն, ի խոր խառնութիւն մարցն Համար-
ձակին, ի քառաժեւո զժուարմանաւ անընացն, ի
խնդրի ակնաբն զանազանիցն, լաւ Համարեով զմա՛հ
անձանց, քան ունայն ձեռք զկատանք ժաւանդել
զանուս: Եւ այլք ըստ քերական արուեստին հայրցիք
հնոցը զմեղքն գիւտ արուեստաւորեով զանօթն պա-
տուական: Ըստ նմին օրեմակի հոգեխաղա՛ւ վարդա-
փիթիթ անուշահատ բուրաստանիս (ննացեալ կարուած
հանուած է): Ետք յիշտակարանը Աղաթանազեղոսի
յաւարդանակն խաղաղուած է):

(ԸՇԼԵՆԱԿԻԿԻ)

Հ. Թ. ԱՃԱՌՈՒՆՍ